

OSMANLI TÜRKÇESİ OKÇULUK TERİMLERİNE BİR BAKIŞ

YENİ YAKLAŞIMLAR, YENİ YORUMLAR*

Enes AZBAY**

Verba tene, res sequenter; Rem tene, verba sequenter***

Öz: Osmanlı Türkçesi okçuluk yazmaları üzerine çeşitli seviyelerde çalışmalar yapılmaktadır. Bunları, terminoloji odaklı incelediğimizde birçok kelimenin yanlış yorumlandığını tespit ettik. Özellikle yazmalardaki imlânın güçlüğü, dikkatsizce ve bağlamdan kopuk okumaların yapılması birçok terimin, yanlış değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu yazımızda, tespit ettiğimiz çeşitli okuma ve anlamlandırma sorunlarına değinip çeşitli düzeltme önerilerinde bulunacağız. Bu vesileyle Osmanlıca metin yayımlarının en azından yayımda esas alınan yazmanın kendisiyle mukayese edilmeden kullanılmasının güvenilir bir yol olmadığına ve hataların tekrarına sebep olduğuna dikkat çekeceğiz.

Anahtar Sözcükler: Terminoloji, okçuluk, ok, yay ve çile çeşitleri, metin onarımı

A Glimce At Ottoman Turkish Archery Terms New Approaches, New Comments

Abstract: Studies on archery manuscripts in Ottoman Turkish are carried out at various levels. When we examined these with a focus on terminology, we found that many words were misinterpreted. Especially the difficulty of spelling in manuscripts, careless and out-of-context readings have caused many terms to be misunderstood. In this article, we will address various reading and interpretation problems we have identified and make various correction suggestions. Additionally, we will highlight the fact that using Ottoman text publications without comparing them to the original of manuscripts is not a reliable way and that it can lead to errors being repeated.

Keywords: Terminology, archery, types of bow, arrow, and bowstring, text emendation

Giriş

Osmanlı döneminden kalan çok sayıda okçuluk kitabı, yurt içinde başlıca Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin Yazma Eserler Bölümü, Ankara Millî Kütüphane gibi kurumların arşivlerinde ve yurt dışında da çoğunlukla Fransa ve İngiltere Millî Kütüphaneleri olmak üzere daha başka kütüphanelerin arşivlerinde bulunmaktadır (Akça, 2019, s. 274-303; Doğru, 2021, s. 20-21). Bunların bazıları ilk olmaları bazıları da zengin içerikleriyle; dil, kültür ve tarih alanında çalışan araştırmacılar için birincil başvuru kaynağıdır.

Bu yazmalar üzerinde çoğunlukla bir kısmı daha sonra ufak tefek değişikliklerle kitap olarak da basılan yüksek lisans tezleri hazırlanmış ya da bağımsız çalışmalar yapılmıştır. Yayınlar, yazmanın metin çevirisiyle günümüz Türkçesine aktarımı ve seçme bir sözlüğü ya da dizini şeklindedir. Farklı türlerdeki mevcut yayımlarda okçuluk terimleri de değerlendirilmektedir.

Okçuluk terimleriyle ilgilenen birinin ilk başvuracağı kaynak, doğrudan bir terim çalışması olmamakla birlikte Yücel (2015)'teki yazmaları yayıma hazırlayanlar ve meraklılar için pratik bir başvuru kaynağı olan "Okçuluk Terimleri ve Deyimleri" başlığını taşıyan, bölümdür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı sahası okçuluk yazmalarını temel alacak şekilde doğrudan veya çalışmanın içinde ayrı bir başlık açılarak okçuluk terimlerine değinen ya da üzerinde çalışılan yazmanın muhtevası itibarıyla çok sayıda terimi barındıran yayımlarsa şunlardır: Egüz (2011), Özkan (2011), Yıldırım (2004), Şenarlan (2012), Kesimli (2017), Azbay (2019; 2020), Ölçücü (2014; 2020), Uçar ve Akyıldız (2022), Uçar (2013; 2022), İnan (1992), Yıldırım (2004), Doğru (2021), Yılmaz (2020), Akyıldız (2021), Karasu (2022).

* Bu çalışma, Prof. Dr. Bülent GÜL danışmanlığında Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde "Osmanlı Okçuluğu ve Okçuluk Terimleri" adıyla hazırladığımız doktora tezimizden üretilmiştir.

** Öğt. Gör., MSÜ Kara Aystubay MYO Müdürlüğü Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı - Balıkesir/Türkiye, e-posta: e.azbaytr@gmail.com ORCID: 0000-0003-0372-0276.

*** Kelimeleri anla, konu peşinden gelir; Konuyu anla, kelimeler peşinden gelir.

Yazımızda, Osmanlı Türkçesi okçuluk yazmaları korpusunu oluşturan eserlerden içeriği ve hazırlanış tarzıyla önem sırasına göre Mustafa Kânî Bey'in *Telhîs-i Resâ'ilât-ı Rumât*'ı, Abdullah el-Kâtib'in *Kavâidü'r-Remy*'i, Çukadar Ahmed'in *İrşâdü'r-Rumât*'ı, Bahtiyâr-zâde Hasan Çelebi'nin *Okçuluk Risâlesi*, Tayboga'nın *Kavsnâme*'si, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Kühü'l-Ahbar*'ında bir alt başlık ve Halîl Hasîb Efendi'nin *Tuhfetü'l-Hasîb*'i üzerine yapılan yayımlarda yanlış okunup yorumlandığını düşündüğümüz ya da doğrudan soru işaretiyle verilip muhtemel okuma önerileri sunulan bazı terimleri yeniden değerlendirmeyi amaçladık.

Terimleri olabildiğince sarıh değerlendirip net karşılıklar verebilmek için yazmaların asıllarından pasajlar şeklinde alıntılar yaptık ve akabinde yapılan yayımlarındaki okunuşlarıyla ve verilen anlamlarıyla karşılaştırıp bizce hatalı veya eksik olan noktalara temas ettik. Akabinde bu sorunları gidermek için hem yazmaları kendi içlerinde mukayeseli olarak ele aldık hem de dönem sözlüklerinden yararlandık. Elde ettiğimiz sonuçları, mümkün olduğunca anlaşılır kılmak için sebep-sonuç ilişkisi içinde sorunların, eksikliklerin nelerden kaynaklanmış olabileceği yönündeki görüşlerimize yer verdik.

Bu amaç doğrultusunda uyguladığımız mukayeseli değerlendirme yöntemimizle yazımızın devamında ok kavram alanıyla ilgili *cebâ' / cubbâ'*, *cummâh*, *ördelenmiş ok*, *tedkîk olunmuş ok*, *hâbî*, *re'ez*, *şevhâf*, *ra'z*, *zebe*, *fûk*, *kazığı bıçağı*, *boğasi*, *gedeleç/kedeleç* olacak şekilde 13 ve yay kavram alanıyla ilgili *vâsi*, *kemân-girih*, *calahık*, *ferrüce*, *hünâne*, *zefeyân*, *kılıf*, *mažâyig*, *zâg*, *ceyrân çile[si]*, *hibecr*, *veter-i müsedda*, *dügül* olacak şekilde 13, toplamda tespit ettiğimiz 26 terim üzerinden yeni yaklaşım ve yeni yorumlarla düzeltme tekliflerinde bulunduk.

Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar

1. Ok ile İlgili Terimler

1.1. Cebâ' / Cubbâ' جبا

[< Ar. *cebâ' / cubbâ'*]: Çocukların el öğrencesi olarak eğitim atışlarında kullandıkları kısa, yeleksiz ve temrensiz ok.

... *cebâ' / cubbâ'* ... (İÜ. T. 6891, vr. 114a/13); ... *cebâ' / cubbâ'* *yêlesi ve demreni olmayan oklardır...* (Emîrî 914, vr. 17b/14; TSMK 1417 vr. 25b/5).

Telhîs-i Resâ'ilât-ı Rumât (bundan sonra sadece *Telhîs*) ve *Kavâidü'r-Remy*'den (bundan sonra sadece *KR*) tanıkladığımız bu ok çeşidi, yazmalar ve nüshalarında bâriz bir şekilde ha (ح) ile جبا *habâ'/hıbâ'* okumaya müsait yazılmıştır. Yavuz ve Canatar (2010, s. 345) ve Uçar (2013, s. 49) yazmalardaki imlâyâ sâdik kalıp terimi *habâ'* olarak değerlendirmişlerdir. Bizce bu terimde, söz başı cîm (ج) harfinin noktasının unutulmasından kaynaklı bir yazım yanlışı / istinsah hatası söz konusu. Metin içinde verilen anlamı itibarıyla nasıl bir ok çeşidi olduğu hakkında az çok bilgi sahibi olabilesek de dönem sözlüklerinden yazmadaki imlâyı esas aldığımızda bir veriye ulaşamıyoruz. *Vankulu Lügati*'nde (bundan sonra sadece *Vankulu*) cîm (ج) ile جبا *cebâ'* veya *Kâmûsü'l-Muhîr Tercümesi*'nde (bundan sonra sadece *Kâmûs*) aynı imlâyâ ama *cubbâ'* okuyuşunu kabul edip imlâsında tamire gittiğimizde nasıl bir ok türü olduğu hakkında daha net bir karşılık elde edebiliyoruz:

Kısa olan nesne gerek ok cinsinden gerek 'avret tâ' ifesinden (Vankulu, 2014, II, s. 1319^a)

Ve sibyan kısmının kullandıkları kısa oka denir (Kâmûs, 2013, IV, s. 3289^a).

1.2. Cummâh جماح

[< Ar. *cummâh*]: Çocukların okçuluk eğitiminde kullandığı herhangi bir yaralanmaya sebep olmaması için temren yerine ucu kör ve yuvarlakça olan eğitim oku.

... *cummâh* *uşakların başı müdevver ta'lim için kullandığıdır...* (TSMK 1417, vr. 25b/5; Emîrî 914, vr. 17b/15).

KR'den tanıkladığımız bu terimi Uçar, "hammâh" (2013, s. 49) olarak değerlendirmiştir. Yazmanın her iki nüshasında da terimin ilk harfi olan cîm (ج)'in noktası unutulmuş. Her ne kadar bağlamdan terimin anlamı az çok anlaşılabilir de Uçar gibi *hammâh* olarak değerlendirdiğimiz takdirde dönem sözlüklerinden tanıklayamıyoruz. Söz başında cîm (ج) ile yaptığımız düzeltmeyi esas aldığımızda çok sayıda dönem sözlüğünden terimi tanıklayabiliyoruz:

İsm olur, ta'lim okuna denir ki temrensiz olup ve ucu findık gibi topak olur, nişândan geri merdud olur (Kâmûs, 2013, II, s. 1111^a)

Şol temrensiz başı müdevver oktur ki onunla oğlancıklar ok atmağı öğrenirler (Vankulu, 2014, I, s. 414^a)

Demir nesne ucu müdevver oktur ki oğlancıklar onunla ok atmak öğrenirler (Ahterî, 2017, s. 258^a)

Tomar okudur (LL, 1999, s. 501^b)

A round headed arrow with which boys learn to shoot (Johnson, 1852, s. 436^b; Steingass, 1963, s. 370^a)

A stick or arrow with a knob, used as a missile (Lexicon, 1987, s. 673^b).

1.3. Ördelenmiş ok اوق اوردنمش

[< Tr. **ör+de+le-n-miş; ok*]: Daha iyi olması için diğer ok türleri içinden seçilmiş, inceltilip boyanarak bezenmiş ok.

... *haşer ve sihâmîn huşrun tedkîk olunmuş ok ya'nî eyü olmak üzere ördelenmiş oklardır...* (TSMK 1417, vr. 25b/7-8 Emîrî 914, vr. 17b/17).

KR'den tanıkladığımız bu ok çeşidini ya da bazı ok çeşitlerini kapsayan belli okların genel bir adı olan bu terimi Uçar'ın, "örülenmiş" okuyarak "dik durmak; metinde tutulan, saklanılan anlamında kullanılmıştır" anlamını vermesi (2013, s. 49, 370^a) bağlama uymadığı için doğru kabul edilemez. Burada bağlamdan da anlaşılacağı üzere iyi, kaliteli olsun diye seçilmiş

haşer, *sihām* ve *huşrun* adlarında bazı okların olduğundan bahsedilmekte. Bu kelime, dikkatli bir okuma ile *ördelenmiş* olmalı. Yani terimin ikinci hecesindeki harf vâv (و) değil, dâl (د) olarak okunmalı, yazmanın el yazısı stili dikkatle değerlendirildiğinde bu mümkün. Yazmanın her iki nüshasında da böyle olduğu anlaşılıyor. Meninski'de *örelemek* 'bezemek, donatmak, düzmek, zînetlemek, zînet vermek...'; *örlenmek* 'bezelenmek, donanmak, zînetlenmek' ve *örendelenmiş* 'seçilmiş, öğürtlenmiş, ihtiyâr olunmuş, muhtâr, güzîde' türevleriyle mevcut (Tulum, 2011, s. 1430^b).

Bu genel adlandırma için *Telhîs*'te verilen karşılıksa *baş ok*'tur:

... *haşr sihām huşrun* a'lâ olmak üzere cinsinden mümteż olarak ayrılmış tîre dërler fî zemânına bizim *baş ok* ta'bir ettiğimiz misâl... (T. 6891, vr. 114a/18).

Ayrıca burada bahsi geçen *baş ok* haricinde *şon ok* ve *şovuk ok* diye de adlandırıldığını muhtevası itibarıyla önemli bir başka dönem kaynağımız *İrşâdü'r-Rumât*'tan da tanımlayabiliyoruz:

... atmada dikkat çoktur *baş ok*ını dâ'imâ *şon oka* te'hîr eylemek kuvvet-i kalbe sebebdür ve hevâ haşımında iken tecrübesiz ok atmak lâyık degildir... (TSMK 626, vr. 37b/17) ... *baş ok* mādâm ki *şovuk oka* te'hîr olunmuşdur ... *baş ok*umda hevâ aluram dëyü pehlivân mütesellidür lâkin *baş ok*ını evvel atup bir iş görimeyen ye's-i tām ile me'yūs olur... (TSMK 626, vr. 38a/5, 7-8).

Tüm bu örnekleri değerlendirdiğimizde, bahsi geçen *haşer*, *sihām* ve *huşrun* gibi okların kaliteli, özel yapım, yerine göre okçunun en son başvurduğu, müsabaka atışlarında son kozunu oynarken kullandığı oklar olduklarını ve bunları kapsayan *ördelenmiş ok*, *baş ok*, *şon ok* ve *şovuk ok* ve hemen aşağıda ayrı bir alt başlık olarak değerlendirdiğimiz *tedkîk olunmuş ok* terimlerinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

1.4. Tedkîk olunmuş ok تَدْقِيقِ اَوْقِ اَوْلَمَش

[< Ar. *tedkîk*; Tr. *ol-in-miş*; *ok*]: Daha iyi olması için diğer ok türleri içinden seçilerek inceltilip boyanarak bezenmiş ok.

... *haşer* ve *sihāmın huşrun tedkîk olunmuş ok* ya'nî *ëyü olmak üzere ördelenmiş oklardır*... (TSMK 1417, vr. 25b/7 Emîri 914, vr. 17b/16).

KR'den tanıkladığımız bazı ok çeşitlerini kapsayan bu terim, *ördelenmiş ok* terimiyle aynı bağlamda aynı anlamda geçiyor ve *ördelenmiş ok* teriminin Arapça karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Uçar, "tevkîf" okuyup çalışmasının gramatikal dizin kısmında "alikoyma" anlamını vermiştir (2013, s. 49, 415^b). Yazmanın her iki nüshası da dikkatlice değerlendirildiğinde terimi, bu şekilde okuyup anlamlandırmak kabul edilemez. Belki de el yazısı stilinden ötürü, *tedkîk* kelimesindeki dâl (د) harfi, vâv (و) harfiyle karıştırıldı ama yazmanın her iki nüshasında da kâf (ك) harflerinin varlığı şüphesizdir. *Kâmûs* ve *Vankulu tedkîk* için şu anlamları vermiş:

Bir nesneyi gereği gibi dövüp hurd haşhâş eylemek ma'nâsındır (Kâmûs, 2013, IV, s. 3982^a)

Kezâlik ince etmek (Vankulu, 2014, II, s. 1617^a).

Burada doğru okunuş olarak kabul ettiğimiz *tedkîk* için *Kâmûs*'ta verilen karşılıksa geçen *hurd* kelimesi *boyanıp bezenmiş ok* karşılığını daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor:

Ve bir nev' kırmızı çamur ismidir ki aşî boyası gibi onunla da nesne boyarlar. Ve bir nev' kök ismidir ki onunla da nesne boyanır ve bu *عُرُوقُ صَفْرُ* 'ürükün şufrun dedikleri sarı boya olacaktır, ba'zılar *وَرَسٌ* vers ile beyân eylediler (Kâmûs, 2013, II, s. 1648^a).

1.5. Hâbî حَابِي

[< Ar. *hâbî*]: Yere çarpıp sekerek hedefe isabet eden ok.

... *hâbî pūta okuna*... (İÜ. T. 6891, vr. 114b/6); ... *hâbî pūta okıdır*... (TSMK 1417, vr. 26a/8; Emîri 914, vr. 17b/17).

Telhîs ve KR'den tanıkladığımız bu ok çeşidi de her iki eserde ve nüshalarında bâriz bir şekilde *جَانِي cānī* okumaya müsait olarak yazılmıştır. Yazmaları yayıma hazırlayanlar, bu imlâyâ sâdik kalıp "cānī" okuyuşunu kabul etmişlerdir (Yavuz & Canatar, 2010, s. 345; Uçar, 2013, s. 49). Bizce Arap harfli yazımında söz başı *ha* (ح) yerine *cīm* (ج) yazılarak hem fazladan bir noktanın kullanılması hem de söz içi *be* (ب) yerine *nūn* (ن) harfinin yazılmasıyla bir noktanın yanlış yerde kullanılmasıyla aslında hiç olmayan bir terim, bir ok adı meydana getirilmiştir. Kelime onarımı yaparak doğru kabul ettiğimiz imlâyî esas almamızdaki dayanak noktamız *Kâmûs*'un tanıklığıdır:

Ve yer üzerinden çavıp kaydıktan sonra nişâna isâbet eden oka denir (Kâmûs, 2013, VI, s. 5692^a).

1.6. Re'ez رَعِظ

[< Ar. *re'ez*]: Temren yeri parçalanmış ok.

... *re'ez ok adıdır*... (TSMK 1417, vr. 25b/15; Emîri 914, vr. 18a/2).

KR'den tanıkladığımız bu ok çeşidi, yazmanın her iki nüshasında *reğat* رَعِظ olarak okunabilmektedir. Uçar, hazırladığı yayımında kelimeyi bu şekilde okumuş ve "ok adı" anlamı vermekle yetinmiştir (2013, s. 50, 377^a). Ancak her iki nüshanın da müstensihlerinin bu kelimeyi yazarken noktayı yanlış harfe koydukları anlaşılıyor. Çünkü ne Osmanlı dönemine ait diğer okçuluk yazmalarında ne de kapsamlı dönem sözlüklerinde bu kelime yazmadaki imlâsıyla tanıklanıyor -en azından biz tanımlayamadık-. Noktanın yeri değiştirilip kelimenin orijinaline göre *re'ez* رَعِظ harekelerine göreyse *re'ez* okumak, bağlama uygundur:

Şol okdur ki onun temreni girdiği yer ufanmış ola (Vankulu, 2014, I, s. 1287^a)
(An arrow) broken at that hole (Johnson, 1852, s. 624^a).

1.7. Şevhaṭ شَوْحَط

[< Ar. *şevhaṭ*]: Dağ diplerinde ve çukur yerlerde yetişen kayın ağacından yapılan ok.

...evvelā ok ne maḳūle ağacdan olur maşriḳ halkı *şevhaṭ* ağacından yaparlar imiş ki aya ḫalenc daḫi dērler ḫayın ağac olmaḳ gerekdür... (TSMK 1417, vr. 15a/2; Emîrî 914, vr. 10b/5).

KR'den tanıkladığımız bu ok çeşidini, Uçar “şūḫuṭ” olarak okuyup dizinde “o[k] yapılan bir ağaç” anlamı vermiştir (2013, s. 40, 405^b). Bizce terimin okunuşu, *Kâmûs* tanıklığında *şevhaṭ* olarak düzeltilmeli böylece daha ayrıntılı bir anlam vermek mümkün:

Bir cins ağaçtır ki ondan yay düzerler, ‘alā-kavlin نَبْ neb’ ağacından bir ev’dir yāhūd شَوْحَط *şevhaṭ* ve نَبْ neb’ ve شِرْيَانُ şiryān üçü de bir şecerdir; tīb-i menābitleri hasebiyle isimleri muhtelifdir. Dağ tepesinde biterse نَبْ neb’ ve dağ eteklerinde biterse شِرْيَانُ şiryān ve *dağ diplerinde ve çukur yerlerde biterse شَوْحَط şevhaṭ* derler. İşbu نَبْ neb’ Türkîde kayın ağacı ve koğuş ağacı dedikleridir ki ondan yay ve ok düzerler; Akça ağaç dedikleridir ki Fārisîde buşcîr denir, ok ve yay düzerler (Kâmûs, 2013, IV, s. 314^{a-b}).

1.8. Ra’z رَ عَظ

[< Ar. *ru’z*]: Okun temren takılan baş kısmı ve bu kısma geçirilen temrenin sapına sarılan sinir.

... *ra’z* demren zıvanasına sarılan şeydür ki siḫirdür cem’i er’āz gelir... (TSMK 1417, vr. 27b/6-7; Emîrî 914, vr. 19a/14-15).

KR'den tanıkladığımız bu terim, yazmanın her iki nüshasında da ṭı (ط) ile yazılıdır, Uçar da hazırlamış olduğu yayımında kısmen bu imlâyâ göre “ra’at” şeklinde okumuştur (2013, s. 51). Burada noktası unutulmuş zı (ظ) olduğunu kabul edip gerekli onarımı yaparak değerlendirdiğimizde bağlama uygun anlama ulaşabiliyoruz:

Okun temren girecek yerine denir ki onun üstüne sinir sarılır. Cem’i er’āz’dır (Kâmûs, 2013, IV, s. 324^a)

Okun demirden sokacak yeri; medhalü’n-nasl manasına. Cem’i er’āz gelir (Ahterî, 2017, s. 415^b).

Ra’z’ın gramerce çoğulu *er’āz* da yine KR’de geçiyor. Uçar, “ara’at” olarak okuyup dizinde “demren zıvanasına sarılan sinir “ra’at”ın çoğulu” anlamını vermiştir (2013, 51, s. 133^a). Tekil hâli olan *ra’z*’da yapığımız düzeltmeyi bunun için de yapmamız gerekiyor:

Er’āz رَ عَظ [< Ar. *er’āz* < *ra’z*]: Okun temren takılan baş kısmı ve bu kısma geçirilen temrenin sapına sarılan sinirler.

1.9. Zebe ظَبَه

[< Ar. *zobet*]: Temrenin keskin yanları.

... *zebe* okun etrāfına dērler... (TSMK 1417, vr. 27b/9; Emîrî 914, vr. 19a/16).

KR'den tanıkladığımız bu terim, yazmanın iki nüshasında da ṭı (ط) ile yazılmıştır ya da başka bir deyişle zı (ظ)’nin noktası unutulmuş olarak yazılıdır. Uçar da yayımında söz başı ṭı, söz sonu güzel he ile “ṭabeh” olarak değerlendirip “okun etrafı” anlamını vermiştir (2013, s. 51, 417^b). *Kâmûs* ve *Vankulu* tanıklığında gerek imlâsında gerekse verilen karşılığında düzeltmeler yapmak elzemdir:

Okun ucu, طَرَفُ السَّهْمِ *ṭarefî’s-sehm* ma’nâsına (Vankulu, 2014, II, s. 2542^a)

Kılıcın ve hançerin ağzına ve temrenin ucuna denir ki oralarıyla kat’ ve i’ māl olunur, çalım yeri ta’bîr olunur (Kâmûs, 2013, VI, s. 5861^a).

1.10. Fūḳ فَوْق

[< Ar. *fūḳ*]: Okun başındaki kiriş geçen oyuk kısmı, gez yuvası.

... *anuy* gezine *fūḳ* dērler... (TSMK Revan 1932, vr. 32b/9).

Tayboga’nın eserinin Türkçeye tercümesi olan *Kavsnâme*’yi yayıma hazırlayan Kesimli, terimi söz başı ḳâf (ق) ile “ḳoḳ” olarak okuyup “bir ok çeşidinin gezine verilen ad” şeklinde karşılık vermiştir (2017, s. 94, 316^a). Bir dikkatsizlik sonucu bu okumayı yapmış olmalı. Yazmanın aslına müracaat edildiğinde söz başında fe (ف)’nin varlığı şüphesiz. Dizinde verdiği karşılığa sanki özel bir gez türümüş gibi algılanmakta, herhangi bir okun gezinin genel adı olarak değiştirilmeli:

Ve okun gezine denir ki kiriş bindirecek kertiktir (Kâmûs, 2013, V, s. 4146^a)

Okta kiriş koyacak yer, gez ma’nâsına (Vankulu, 2014, II, s. 1684^b)

Ok gezi (Ahterî, 2017, s. 735^b)

Okun başıdır ki kiriş geçirirler (LL, 1999, s. 293^b)

The notch of an arrow (Johnson, 1852, s. 939^c-940^a; Steingass, 1969, s. 942^a).

1.11. Ḳazığı بِعَاغَى

[< Tr. *ḳazı-ğr*; *bıç-ak* < *bıç-gak* + *ı*]: İki yüzü de iyice bilenmiş eski bir usturaya sap takılıp oku yontarak temizleme işleminde kullanılan bıçak çeşidi.

... **kızığı bıçağı** dēnilen bıçağ ki a 'lāsı eski usturaya şap geçirüp ve ağzın her tarafından bileyüp [olur] ve ol bıçağı sol destünün ēki parmağı beynine ağzın taşra arkası aya-yı deste gelerek alup ve tiri öjündeki meşinün üstine sağ dizine vaz' edüp ve soyayı bıçağ tutulan enmiletēyn beynine alup sağ diz ile yufka açar miāāl tiri yuvarladuğca dönerek çırkırdan çevrilür gibi şoya devr ederek temizlenüp maflüb olanın karāra getirilür... (İÜ. T. 6891, vr. 162b/15, 17, 19).

Telhıs'ten tanıkladığımız bu terimi, Yavuz & Canatar "kızığı" (2010, s. 402) şeklinde okumuşlardır. Bizce terim, hatalı yazılmış. Yazmada elif (ل) harfi, ze (ز) den sonra قزاعی şeklinde yazılı. Bu imlâ da yazma üzerinde çalışanları yanıltmış olmalı. Yoksa *kızak* + ı / *kıza* - ğı gibi şekillerde terimi yorumlamak bizce doğru bir değerlendirme olamaz. Terimi, doğru kabul ettiğimiz imlâyla değerlendirdiğimizde bağlamda verilen anlama uygun olduğu kanaatindeyiz. *Kazı*- fiili, Meninski'nin *Thesaurus*'unu 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı adıyla yayıma hazırlayan Tulum'un çalışmasında "egelemek, perdâhten, tiraşiden, resid etmek → elimare; yonmak, tıraş etmek, rendelemek → asciare..." gibi anlamlarla geçiyor (2011, s. 1119^b). Bu fiile eylemden ad yapan -GX eki getirilerek (ör - *gü*, çat - *kı* da olduğu gibi) türetildiğini değerlendirip özel bir *kazıyıcı*, *pürüzleri giderici bıçağ* şeklinde yorumlamak daha doğru olacaktır; çünkü yazmada farklı amaçlarla kullanıldığından bahsedilen *müdevver burunlu bıçağ* (İÜ. T. 6891, vr. 79b/11), *kâtibî burunlu kalem-tıraş bıçağ* (İÜ. T. 6891, vr. 162b/15, 17, 19) gibi daha başka bıçağ çeşitleri de var.

1.12. Boğasi بوغاسی

[< Osm. *boğasi*]: Ok yeleği için kuş kanadı bulunamadığı zamanlarda, yelek işlevi görsün diye tutkallanıp sandaloz yağıyla da cilalanarak kuruduktan sonra kullanılan ince, pamuklu bez parçası.

... *farzā bir yerde hīç yün bulunmasa ince boğasi tutkal urup dañı üzerine şandalos sürseler bayağı ēyü yün kadar hüküm eder fakir tecrībe eyledüm...* (Emirî 914, vr. 16a/15; TSMK 1417, vr. 23a/17).

KR'den tanıkladığımız bu terimi Uçar, "bügāsī (بوغاسی)" (2013, s. 47) şeklinde okumuş ve terimin hemen yanında içi boş bir paranteze yer vermiş, ihtimal soru işaretli bir okuma yapmak istedi ve dikkatsizlik sonucu soru işaretini unuttu. Dizin kısmındaysa soru işaretli olarak verilen *bügāsī* için "bir tutkal türü" anlamı verilmiş (2013, s. 179^b). Gerek okuma gerekse verilen karşılık yanlıştır. Hem bağlam itibarıyla hem de dönem sözlükleri tanıklığında terimin, *boğasi* olarak okunup *Musul bezi de denen ince pamuklu bez parçası* olarak karşılanması uygun olmalıdır:

A kind of twilled stuff woven in stripes (Lexicon, 1987, s. 403^a)

Dünner baumwollener Stoff, Kattun (Zenker, 1862, I, s. 221^c)

Musul bezi (Tulum, 2011, s. 447^a)

Ayrıca kelimenin tarihsel seyri, anlamı ve muhtemel kökeni üzerine daha ayrıntılı bilgileri Tietze'de bulabiliyoruz. *TETTL*'de kelimeyi "boğasi" olarak madde başı alıp "yerli bez, patiska" anlamlarıyla Derleme (726) ve Tarama (627-628) sözlüklerine göndermede bulunmuştur. Devamında 14. asırdan beri Avrupa'da bilinen ve adı *boccascino* olarak İtalyancaya ve oradan da başka Avrupa dillerine giren asıl menşei ve kelimenin sonundaki /i/'nin hangi coğrafi mevkiye dayandığının bilinmediğini belirtmiş ve bu hâliyle Osmanlıca olarak kabul etmiştir (2016, I, s. 750). Madde sonunda karşılaştırılması için Tekin-Tietze 1994 no. 159 atfı verilmiştir. Bu çalışmaya baktığımızdaysa Tietze & Talât Tekin'in *Tarama Sözlüğü*'ndeki veriler üzerine yaptıkları bazı düzelti ve açıklamaların yer aldığını görüyoruz. Burada "kalın çulha bezi" anlamıyla "boğasa, boğasi" olarak 159. sırada değerlendirilen kelimeye yönelik şu açıklama yapılmıştır:

Belki ilk kez 1384-1385 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda geziye çıkan İtalyan Lionardo Frescobaldi tarafından *boccaccino* biçiminde tesbit edilen ve birçok Avrupa diline geçen (İtal. *boccaccino*, *boccascino*, *bocasini*; İsp. *bocaci*; Fr. *boucassin*; İng. *bocasin* vb.) bu tekstil terimi genellikle Türkçe sayılır (krş. Lokosch: 324, Roman etym. Wörterbuch 1188). Osmanlıcadan başka hiçbir Türk dilinde bulunmayan ve yapısı Türkçe olarak açıklanamayan bu sözcük, büyük bir olasılıkla, Osmanlıcaya başka bir dilden geçmiştir. Sonundaki -ı ünlüsü *boğasi* sözcüğünün bir yer adından Arapça nisbet -i'si ile türemiş bir sıfat olabileceğini akla getiriyor. (Tietze & Tekin, 1994, s. 167).

Özetle Uçar'ın okuması ve verdiği karşılık yanlıs olmakla birlikte şimdilik kökeni için net bir şey söylenemese de Türkçe olmayıp ödünçlenerek Osmanlıcaştığını kabul edip kısaca *bir tür ince bez parçası* anlamıyla değerlendirmemiz uygun olacaktır.

1.13. Gedelec / Kedelec كدلج

[< Yun. *kataklēis*]: Ok kabı.

... **gedeleç** taşıyanlar yine kem degildir... (TSMK 1417, vr. 8b/4; Emirî 914, vr. 6a/10) ... **gedeleç** için yedi kabza oğ ola... (TSMK 1417, vr. 16a/7; Emirî 914, vr. 11a/15).

KR'den tanıkladığımız bu terimi Uçar, "kerlec (?)" şeklinde soru işaretiyle değerlendirip muhtemel bir okuma önerisinde bulunarak kelimenin orijinal imlâsını vermekle yetinmiş, gramatikal dizin kısmında da herhangi bir karşılık önermemiştir (2013, s. 34, 41, 282^b). Uçar'ın yazmanın el yazısı stilini çözmekte zorlandığı için dal (د) harfini re (ر) olarak yorumladığı anlaşılıyor. Hâl böyle olunca muhtemel bir okuma önerisi getirmekle yetinilmiş. Tietze'nin *TETTL*'sinden ve *Kubbealtı*'ndan terimin Yunanca asıllı *kataklēis*'den alıntı *ok kabı*, *çantası* anlamında olduğunu tespit edebiliyoruz:

Ok kuburu sadak (TETTL, 2016, III, s. 176)

Ok ve yay çantası, sadak, tirkeş (Kubbealtı, 2020, I, s. 1038^a).

2. Yay ile İlgili Terimler

2.1. Vāsīṭ واسط

[< Ar. *vāsīṭ*]: Basra ile Kûfe şehirleri arasında kalan Vāsīt adlı şehre özgü, genel olarak kompozit özellikleri haiz olmakla birlikte diğer özellikleri açısından Hicâz ve Fars yayları arasında değerlendirilen bir Arap yayı çeşidi.

... müteḳaddiminden sekiz yüz târîhine gelince eyü yaylar Şâm-ı şerîfe ḳarîb **Vāsīt** nâm-ı maḫalde işlenüp 'Arab gâyet medḫ etmişlerdür... (TSMK 1417, vr. 4a/15; Emîrî 914, vr. 3a/16) ... 'Arab yayları beyân olunur dört nev'dür ...dördüncüsü ağaç ve kemük ve tutḳal ve siḫirdür ki ḫâliyâ zemânemizde isti mâl olunur yaydur **Vāsīt** ki zîkr-i sebḳ eyleyüp Şâm-ı şerîfe ḳarîb yay işlenürdi... (TSMK 1417, vr. 11b/7; Emîrî 914, vr. 8a/14).

KR'den tanıkladığımız bu yay çeşidi, yazmanın her iki nüshasında da ikişer defa geçmektedir. Uçar yayımını hazırlarken esas aldığı yazmanın Emîrî 914 nüshasında vr. 3a/16'da geçen yerde "ve usta" (2013, s. 30), vr. 8a/14'te geçtiği yerdeyse "vasat" (2013, s. 36) olarak okuyup dizinde yer verdiği ikinci okuyuşu için "orta, bir şeyin ortası" (2013, s. 440^a) anlamını vermiştir. Gerek bu okuyuşlar gerekse de verilen anlamın kabul edilebilir bir yanı yoktur. Biz bu terimi, *Şam'a yakın bir yer olan Vāsīt şehrinde yapıldığından imâl edildiği yerin adıyla anılan kompozit bir Arap yayı çeşidi* olarak değerlendirmeyi daha doğru buluyoruz:

'İrâk ülkesinde bir belde adıdır. Ḥaccâc-ı æekâfi emîr-i 'İrâk iken belde-i mezbûreyi iki sene zarfında binâ ve Kûfe ile Başra beyninde vâki' olmakla *Vāsīt* ile müsemmâ eyledi ve ona واسط القصب *Vāsīṭu'l-Ḳaşab* dahi derler (Kâmûs, 2013, IV, s. 3222^b)

Bir şehrin addır, ona قَصْرُ قَاشِر dahi derler, şol قَصْرُ قَاشِر'dan ötürü ki Ḥaccâc Başra ile Kûfe beyninde binâ etmiştir (Vankulu, 2014, I, s. 1278^b).

Ayrıca, bu terimi türevleriyle başka okçuluk yazmalarında tanıklayabiliyoruz. Vāsīṭiyye واسطیة şeklinde Tayboga'nın eserinin Türkçeye tercümesi olan *Kavsnâme*'nin vr. 18b/3-5'te ve *Telhîs*'te vr. 30a/5'te geçmekte. Bu yazmalarda terimin nasıl bir yay çeşidi olduğu daha net açıklanmakta:

...ve ba'zî ḳudemâ-yı 'Arabıñ yayından oldur kim aña **Vāsīṭiyye** dërler ve ol yay boynuzdan ve ağacdan ve siḫirden yelîmden mürekkeb olur ve aña **Vāsīṭiyye** dedükleriniñ sebebi oldur kim vāsīṭ ve vesat ortaya dërler ve yay daḫı Ḥicâz yayıla Furs yayınıñ ortalığı olduğı çün aña **Vāsīṭiyye** dediler ya 'ni bu yay ne Ḥicâz yayı ve ne Furs yayıdır... (Revan 1932, vr. 18b/3-5); ... ḳavs-i 'Arabî'nüñ çok nev'i olup Ḥicâzî **Vāsīṭiyye** ve gayrı cümlesine 'Arabî dërler... (İÜ. T. 6891, vr. 30a/5).

2.2. Kemân-girih کمان کره

[< Far. *kemân-girih*]: Oluklu ağaçtan yapılan, ok yerine topaçtan mühimmat atışında kullanılan arbalet tipi yay.

... calahıḳ ḳundaḳ yayıdır **kemân-girih** dedükleridür... (TSMK 1417, vr. 9a/13; Emîrî 914, vr. 6b/9); ... cümleden birisine **kemân-girihci** 'Arab dërler imiş ol daḫı pâdişâh-ı 'âlem-penâhuñ muşâhibi imiş cümleden biri bu kim **kemân-girih** ile bir taş finduḳ hevâya atar idi taş hevâdan ener iken bir finduḳ ile daḫı urur imiş... (İÜ. 6923, vr. 2b/6-7) ... andan soñra **kemân-girih** 'Arab oḒlu andan aşuru atup taş dikdi... (İÜ. 6923, vr. 29b/16); ... ba'dehu **kemân-girihci** 'Arab peydâ oldı pâdişâh-ı 'âleme teḳarrub kesb edüp meclisine dâḫil olup küllî iltifât buldı... cümleden biri **kemân-girih** ile hevâ yüzine bir finduḳ atarmış menziline varup gërü dönüp enerken bir finduḳ daḫı atup anı ururmuş... (TTK Y/546, vr. 425b/29-30, 32) ... cümleden biri **kemân-girih** ile hevâ yüzine bir finduḳ atarmış menziline varup gërü dönüp inerken bir finduḳ daḫı ḳondırmış bu ṫarîḳ ile dört beş on mertebeye dek bendeḳaların birbirine nişân ḳılurmuş... (Hüsrev Paşa 816, vr. 25b/9) ... Deve Kemâl **kemân-girihci** 'Arabıñ ḳulu olup... mezbûr **kemân-girihci** 'Arab Sulṫân Mehmed Ḥân 'aleyhi'r-raḫme ve'l-ḡufrân ḫazretleriniñ muşâhiblerinden bir şâhib-hüner kimesne olup cümle hünerlerinden biri **kemân-girihisi**yle bir oḒ atup enerken gene bir oḒ atup enen oḒı urar imiş dëyü yazmışdır... (Hasib 8288, vr. 4b/8, 13, 16).

Bu yay çeşidinin adı, hemen bütün yayımlarda yanlış okunup yanlış değerlendirilmiştir. Uçar, KR'de "kemângere" (2013, s. 34); Yüksel, Osmanlı dönemi kavsnâmeleri içinde ilk telif eser kabul edilen Bahtiyâr-zâde Hasan Çelebi'nin *Okçuluk Risâlesi*'nin İÜ. TY. 6923 numaralı nüshası üzerine yaptığı çalışmasında "kemângöre" (2017, s. 11, 119); Ergin & Çetin ise aynı yazmanın Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 846-1 numarada *Ok Risâlesi* olarak kayıtlı olan nüshasını *İslambol Okçuları* adıyla yayımladıkları çalışmalarında "kemân küreci" (2015, s. 102); *İrşâdü'r-Rumat*'ı yayımlayan Karasu, "kemân, küre" şeklinde ayrı iki kelime olarak (2022, s. 114); *Künhü'l-Ahbâr*'ın TTK Y/546'da kayıtlı nüshayı yayıma hazırlayan ÇavuşoḒlu, "kemângere" (2019, s. 846); *Hüsrev Paşa 816* yazmasını yayıma hazırlayan Yılmaz, "kemângere" (2020, s. 42, 139); Ölçücü, hem tez çalışmasında hem de sonradan tezinde esas aldığı yazmaya dayalı olarak okçuluk terimlerini yayımladığı makalesinde "kemângere" (2014, s. 64-65; 2020, s. 76) olarak okumuşlardır. Bu yanlış okumalar haricinde Özkan, "Künhü'l-Ahbâr'da Osmanlı OkçuluḒu" başlığıyla *Türk Kültürü Dergisinin* IV. cildinde (2011) yayımladığı yazısında bir terim olarak değerlendirmese de "kemân-girih" olarak doğru okumuştur:

Kemân-gurühe کمان گروہ , ol yaydur ki funduḳ atar bir oluklu ağaçtır. İçinde topraktan yapılmış funduḳları vardır. Birer birer koyup salıverdikte tüfeng funduḒu kadar gider. کمان کره *kemân-girih* ve کمان مهره *kemân-muhre* dahi derler. Ve dânesine غاکوک ḡâkûk ve غالوک ḡâlûk derler (Şu'ürî, 2019, IV, s. 2982^b).

2.3. Calahıḳ جَلْبَق

[< Ar. *culāhik*]: Mermi tipi mühimmat atışlarında kullanılan arbalet tipi, kundak yayı.

... *calahik* kundak yayıdur kemān-girih dedikleridür... (TSMK 1417, vr. 9a/13; Emîrî 914, vr. 6b/9).

KR'den tanıkladığımız bu yay çeşidi, yazmanın her iki nüshasında da söz başında cîm (ج)'in noktası olmadığından *halahak* şeklinde okunabilecek durumdadır. Uçar da “halahak” (2013, s. 34) okumuştur. İmlâsını düzeltip hareketlere ve Türkçe telaffuza uygun olacak şekilde değerlendirdiğimizde bir diğer sorunlu terimimiz olan ve hemen yukarıda işlediğimiz *kemān-girih*'in Arapça karşılığı *calahik* olduğu anlaşılıyor:

بندق *bunduq* ma'nâsındır ki hurde hurde yuvalaktır, mûhre ta'bîr olunur. Selefte *kemān-gürüh* ile ve hâlen tüfek ile atarlar. Ve aslı Fârisîde *culle* idi ki iplik yumağına denir (Kâmûs, 2013, IV, s. 3934^a)

Zamm-ı kâfla cenk aletinin bir nevi yaydır. Hakikati oluklu keman şeklinde bir ağaçtır. İçinde topraktan yapılmış yuvarlakları olur. Muhabere hengamında sanatla o yuvarlakları birer birer koyup salıverdükte tüfek kurşunu kadar gider. Araplar kavsü'l-benâdik قوس البنادق ve *kavsü'l-celâhik* قوس الجلاهق derler (Katı, 2009, s. 421^a).

2.4. Ferrûce فروجه

[< Ar. *ferûc*]: Menzil atışlarında kullanılan tonç yuvaları birbirine uzak, geniş ağızlı bol yay.

... bu hırşlanmak hezâr keskin pehlevânî ednâ kemān-keşe geçürdür zîrâ hırşından vücûdî ra'şe-dâr olup gözi görmez haşm ise *ferrûce* bulup şevkîla atup tutar hulâşa huşûmet keffe-yi mîzân gibidür biri gâlib olsa ol biri mağlûb olup taraf-ı gâlib şîrînler gâlib şîrînledükce mağlûbuñ gözi yılıp gögsi kaçar... (TSMK 626, vr. 37b/11).

İrşâdü'r-Rumâ'tan tanıkladığımız bu terimi Karasu “fer vech” (2022, s. 144) şeklinde okumuştur. Terimi kavrayamayıp yanlış bir okuma yaptığı alıntıladığımız pasajdan çıkan bağlamsal anlamdan da belli olmaktadır. Doğru bir değerlendirmeye terimi, birden fazla dönem sözlüğünden tanımlayabiliyoruz:

Şol yaya denir ki iki köşesinde olan eğri yerleri yaya kısılı daracık olmayıp aralığı açık ve meydânlı ola (Kâmûs, 2013, I, s. 1031^b)

Wide-gaping (archery bow) (Lexicon, 1987, s. 1380^b)

A bow bellying out distant from the string (Johnson, 1852, s. 925^a).

2.5. Hınâne حنانه

[< Ar. *hannânet*]: Atış sonrası kırışinden ve diğer aksamından ses çıkan yay.

... *hınâne* yay ismidür... (TSMK 1417, vr. 9a/14; Emîrî 914, vr. 6b/9).

KR'den tanıkladığımız bu yay çeşidi, yazmanın her iki nüshasında da gerek imlâ gerekse hareketlerine göre *hınâbe* حنابه olarak okunabilmektedir. Uçar da “hınabe” olarak okuyup ayrıntıya girmeden “yay adı” anlamını vermiştir (2013, s. 34, 255^b). Bizce burada, nûn (ن) harfinin noktası sehven aşağı atılarak be (ب) harfi okutacak şekilde yazılmıştır. Bağlamdan nasıl bir yay çeşidi olduğu üzerine ayrıntılı bir bilgi edinemediğimiz terimin, be (ب)'deki noktasının yerini nûn (ن) olacak şekilde yukarı aldığımızda, dönem sözlüklerinden nasıl bir yay çeşidi olduğu üzerine daha ayrıntılı bilgiye sahip olabiliyoruz:

Yaya itlâk olunur, قوس ma'nâsına, 'alâ-kavlin pek tınkırdayıcı yaya denir (Kâmûs, 2013, VI, s. 5332^b) Şol yaydır ki kırışi salıverildükte âvâz vere (Vankulu, 2014, II, s. 2233^{a-b}).

2.6. Zefeyân زفیان

[< Ar. *zefeyân*]: Seri atışlarla hızlı ok atmaya elverişli yay.

... *zefeyân* okı sür'at ile nişâna atan yaydur... (TSMK 1417, vr. 9a/18; Emîrî 914, vr. 6b/13).

KR'den tanıkladığımız bu yay çeşidi, yazmanın her iki nüshasında da zefnân/zefenân زفان okumaya müsait şekilde yazılmıştır. Uçar da “zefnân” okuyuşunu tercih etmiş, dizinde de bağlam yardımıyla “oku hızlı şekilde hedefe atan yay” anlamını vermiştir (2013, s. 34, 469^b). Terimin geçtiği satırın devamında yapılan açıklamayı dikkate alıp dönem sözlüklerine baktığımızda, yazmada geçen terimin imlâsının yanlış olduğu anlaşılıyor. Yâ (ي) yerine nûn (ن) ile زفان yazılmış, doğrusu yâ (ي) ile زفیان olmalı:

Ve oku ziyâde tîz çıkan yaya dahi derler (Vankulu, 2014, II, s. 2493^b)

Zafyân, (A bow) shooting an arrow with rapidity (Johnson, 1852, s. 657^a).

2.7. Kılıf قلف

[< Ar. *gilâf*]: Yay kabı, kılıfı.

... *galfâ kılıf* yaydur... (TSMK 1417, vr. 10a/2; Emîrî 914, vr. 7a/8).

KR'den tanıkladığımız bu terim için Uçar “felfeli (?)” (2013, s. 35) şeklinde soru işaretiyle muhtemel bir okuma önerisinde bulunmuş ve orijinal yazımını vermekle yetinmiştir. Dizinde de bir anlam vermeden orijinal imlâsını vermiştir (2013, s. 231^b). Yazmanın her iki nüshasında da söz başında kâf (ق) harfi olduğu şüphesiz. El yazısı stilinden olsa gerek devamında, fe (ف) harfinin kuyruk uzantısı kendisinden sonra gelen nisbet eki +î okutan yâ (ي) ile birleşik yazılı, *kılıf* + î şeklinde okuyup cümleyi *galfâ [yani] kılıf içinde, kap içinde olan yay* şeklinde yorumlamak daha uygundur:

Ma'lumdur ki bir nesnenin kabına denir, kılıcın kımı gibi, Türkîde tahrîfle *kılıf* ta'bir olunur (Kâmûs, 2013, IV, s. 3815^b).

2.8. Mazāyig مضايغ

[< Ar. *mazā'ig*]: Dişle çığneme yöntemiyle kullanılır hâle getirilip yayın sal kısmına yapıştırılan sinir.

... yayuñ... şāl dēnilen maħallin siñirine 'Arab **mazāyig** dērler... (İÜ. T. 6891, vr. 98a/22); ... *rekbeteyn için urdukları siñire 'Arab el-mazāyig dērler...* (TSMK 1417, vr. 11a/7; Emîrî 914, vr. 7b/20).

Telhîs ve *KR*'den tanıkladığımız bu terim, *Telhîs* yazmasında söz sonu ğayn (غ) harfinin noktası unutulduğu için yazmayı Latin harflerine aktaran Canatar ayn (ع) ile değerlendirip “madāyî” şeklinde okumuştur (Yavuz & Canatar, 2010, s. 327). Gerek *KR* gerekse dönem sözlükleri tanıklığında söz sonunu ğayn (غ) olacak şekilde düzelterek değerlendirdik:

A sinew boundround the arm of a bow near the notch; or, any chewed tendon used by an archer (Lexicon, 1987, s. 1887^a)

مضیغہ *medīğat*, ve yayın köşelerine sarılmış sinire denir, 'alā-kavlin diş ile çığnedikten sonra sarılmış sinire denir (Kâmûs, 2013, IV, s. 3613^b).

2.9. Zāğ زاغ

[< Far. *zāğ*]: Yayın uçlarındaki kiriş takılan gez yuvaları, gez yeri.

... yayuñ **zāğ**larınuñ boy[ı] daħı teknesinüñ boyunuñ 'aksidür eger teknesi bol yay ise **zāğ**ları darca ve eger teknesi dar ise **zāğ**ları bolca olur selef **zāğ**ları ğāyet dardur... ve'l-hāşıl gerek yay teknesinden bol olsun gerek **zāğ**ından çendān maħbūl degüldür... (TSMK 626, vr. 11b/6-8, 11) ... çillenüñ boyu dar ve bol olması **zāğ**ları gibi yayuñ boyunuñ 'aksidür... (TSMK 626, vr. 12a/2).

İrşādü'r-Rumât'tan tanıkladığımız bu terimde kabul etmediğimiz nokta, mezkûr yazmayı yüksek lisans tezi olarak yayıma hazırlayan Karasu'nun uzunca vermiş olduğu şu karşılıktır:

...yay başındaki tonç kertiği olarak adlandırılan bölüme takılacak çile/kiriş ilmeğinin tiftiklenerek yıpranmasını önlemek için, tonç kertiğinin olduğu kısmın içine yapıştırılan küçük bir deri parçasıdır. (2022, s. 43-44)

Terime verilen bu anlam, Ünsal Yücel'in *Türk Okçuluğu* kitabının sonuna aldığı “Okçuluk Terimleri ve Deyimleri” bölümünde verilen anlamla neredeyse birebir uyuyor (2015, s. 482). Yüksek ihtimalle Karasu da terimi karşılamak için bu kaynağa başvurduğundan yanıldı. Kısaca hem Karasu'da hem de Yücel'de *deri parçası* olarak verilen karşılık, gerek bağlamdan gerekse dönem sözlükleri aracılığıyla *yayın her iki ucunda, köşelerinde kirişin takıldığı yuvalar yani gez yuvaları* olarak düzeltilmeli:

Güşe-yi kemān ya'nī kiriş geçtiği yer (Şu'ūrî, 2019, III, s. 2027^a)

Güşe-yi kemān manasınadır yayın kiriş geçecek yerinde olan sarıktır. Tuncu ona geçirirler. Türkîde dahi zağ derler (Katı, 2009, s. 826^a)

The internal bend of a bow (Steingass, 1963, s. 606^b)

The horn of an archery bow (Lexicon, 1987, s. 1001^b).

2.10. Ceyrān çile[sil] چله جیران

[< Moğ. *cegeren* > *ceyrān*; Far. *çille* > *çile*]: Ceylan kıllarından ya da derisinden yapılan son derece sert ve etkili atışlar yapılabildiğinden Habeş ve Acem yöresi sâkinlerince tercih edilirken çabuk tahrîp olduğundan Halep yöresindekilerin kullanımına ihtiyatla yaklaştığı sert ve kuvvetli kiriş çeşidi.

... ve **ceyrān** kıllarından daħı **çile** yaparlar ya'nī derisin tel eyleyüp kiriş gibi olur Nübe ki qaralar vilāyetidür bunu kullanurlar ve 'Acem tā' ifesi daħı ğāyet pek ve oķı yüridür i'tikād ile isti'māl ederler bundan olan çilede 'ömr yokdur Teyzñ fenā bulur lākin şālābeti vardur demişler... (TSMK 1417, vr. 12b/1; Emîrî 914, vr. 8b/16).

KR'den tanıkladığımız bu çile çeşidini Uçar, “ceyrān” olarak doğru okumuştur ama çalışmasının dizininde son derece yanlış bir karşılık olarak terimi, Arapça “cereyān”a bağlayıp “akım, akma, geçme” anlamlarını vermiştir (2013, s. 37, 182^a). Bu karşılığın kabul edilebilir yanı yoktur. Kelime maruf hayvan *ceylan*dır. *ETDES*'deki *ceylan* maddesine göre,

Anadolu ağızlarında *ceyrān* > *ceran* > *ceren* olarak de geçer. Ayrıca Azerbaycan Türkçesinde *ceyrān* şeklinde yaşamaya devam eden bu kelime, doğrudan doğruya veya Farsça yoluyla Moğolca *cegeren* 'antilop'dan alınmış, Türkçe *ceyrān* biçimi, a(r)slan, kaplan, sırtlan gibi sözlerin analojik baskısı altında *ceylan*'a çevrilmiştir (Eren, 2020, s. 88^{a-b}).

Diğer dönem sözlüklerinden de *ceyrān* için verilen karşılıklar şöyledir:

Karaca, sığın, ğazāl, şāhid-i vuhūş (Tulum, 2011, s. 496^a)

Ceylan, gazelle; fauve (Zenker, 1862, I, s. 378^a)

Cegeren antilop, *ceren*, *ceylan*; yaban keçisi (Lessing, 2017, s. 1227^a).

Bu yanlış verilen anlam haricinde pasajda, terimin anlamını etkilediği gibi pasajı da anlaşılacak denli daha başka yanlış okunup yorumlanan kelimeler de vardır. Uçar'ın “nevbe” (2013, s. 37) olarak okuyup dizinde yer vermediği kelime Nübe < Ar. Nübet olarak değiştirilmeli. *Kâmûs*'ta *Nübet* için verilen anlam:

Şa' id-i Mısr'ın cenüb tarafında vâki' bir ülkenin adıdır, *karalar vilâyeti* ta' bir olunur; halkı zengîlerdir, Bilâl-i Hâbeşî oradandır (Kâmûs, 2013, I, s. 694^b).

Böylece alıntıladığımız pasajda geçen *karalar vilâyetinden* nerenin kastedildiği daha iyi anlaşılabilir. Akabinde bir başka bölge adı olan ve pasajda bahsi geçen karalar vilâyeti Nübe ile kıyaslanan *Teyzîn*'i ise Uçar, “taziyye” olarak okuyup dizin kısmında, “metinde çilenin ömrünün az olması” şeklinde bir anlam vermiştir (2013, s. 37, 409^b). Gerek okuyuş gerekse verilen bu anlam da yanlıştır. *KR*'nin günümüze kalan iki nüshası var. Uçar, yayımı hazırlarken bunlardan Emîrî 914'ü esas almış, diğer nüshası TSMK 1417'de *Teyzîn* kelimesi daha sağlıklı bir imlâya sahip olduğundan doğru okumak daha kolay. *Teyzîn* içinse *Kâmûs*'ta verilen anlam:

Haleb kazâsında bir küre ve sancak adıdır (Kâmûs, 2013, III, s. 2479^b).

Son olarak da pasajın sonunda Uçar'ın “şalâhiyet” olarak okuyup dizinde verdiği “yetki” anlamının (2013, s. 37, 393^a) da “katılık sertlik” anlamında “şalâbet” ile değiştirilmesi gerekiyor ki (Kubbealtı, 2020, III, s. 2686^a) pasaj net anlaşılabilir. Böylece, ceylan kıllarından yapılan çileyi, karalar vilâyeti olarak bilinen Nübe yani Habeş yöresi ile Acem diyârı sâkinleri kullanırken uzun süre dayanamayıp çabuk kopsa da sert olmasından dolayı *Teyzîn* yani Halep yöresi sâkinlerinin kullanımına ihtiyatla yaklaştıkları yönünde malumat edinebiliyoruz.

2.11. Hıbecr حبر

[< Ar. *hibecr*]: Tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân verdiği için savaş yaylarında ya da okun kısa mesafede istikâmetini bozmadan seyretmesini sağladığı için puta yaylarında kullanılan kalın, sert çile çeşidi.

... *hibecr* ... *hibecr* haddinden ziyâde kalın çileye ... *dêrler*... (İÜ. T. 6891, vr. 91b/2-39; ... *el-hibecr* gâliz ya'nî haddinden kalın çileye *dêrler*... (TSMK 1417, vr. 14b/9; Emîrî 914, vr. 10a/16).

Telhîs ve *KR*'den tanıkladığımız bu çile çeşidini, Yavuz & Canatar “cecer” (2010, s. 319), Uçar da yazmadaki artikelle “el-cecer” (2013, s. 39) şeklinde okumuşlardır. Terimin imlâsında bir sorun olduğunu *Telhîs*'i yayıma hazırlayan Yavuz & Canatar fark etmiş olacaklar ki, terim ikinci defa geçtiğinde bir dipnot düşüp “metinde noktası unutulmuş olduğundan hacir şeklinde yazılıdır” (2010, s. 319) açıklamasını gerekli görmüşler. Yazmayı aslından kontrol ettiğimizde bir noktanın eksik olduğunu biz de kabul ediyoruz ama bu eksiklik be (ب) harfinde olmalı, yani noktası olmadığı için hiç varsayılmayan bir be (ب) harfi. Bizce iki cîm (ج) ile *cecer* okumak yerine daha dikkatli bir gözle ve yoruma açık bir sözlük anlamıyla birlikte yazmada verilen bâriz anlamı da dikkate alarak ilk harfi ha (ح) olarak değerlendirip birinci satırda kelimenin ilk noktasını be (ب) harfinin noktası olarak görüp, üçüncü satırda yani terimin ikinci kez geçtiği yerde eksik olan noktanın da Yavuz & Canatar'ın düşündüğü gibi cîm (ج)'in değil be (ب)'nin unutulmuş bir noktası olduğunu kabul etmek bağlama daha uygundur. Böylelikle terimi, tahrip gücü yüksek atışlar yapmaya imkân verdiği için savaş yaylarında ya da okun kısa mesafede istikâmetini bozmadan seyretmesini sağladığı için puta yaylarında kullanılan kalın, sert çile çeşidi, şeklinde yorumlayıp dönem sözlükleri tanıklığında *hibecr* olarak okumayı doğru buluyoruz:

Kalın olan nesne, galîz ma'nâsına (Kâmûs, 2013, II, s. 1846^b; Vankulu, 2014, I, s. 719^b).

2.12. Veter-i müsedda مُسَدَّ وَثَر

[< Ar. *veter*; *musedda*]: Yeterli seviyede temiz ve yumuşak olup bir tezgâhta gerilip açılmak suretiyle sağlamlaştırılarak üretilen kiriş çeşidi.

... *veter-i müsedda* *dêrler ol kirişe kim muhkem ve pâk ve arı ve yeni ebrîşimden ola kim ol ebrîşim bişmiş ola ve gâyet yumşak olmuş ola*... (Revan 1932, vr. 23a/14).

Tayboga'nın eserinin Türkçeye tercümesi olan ve Kesimli'nin yüksek lisans tezi olarak çalıştığı *Kavsnâme*'den tanıkladığımız bu çile çeşidini, Kesimli “ve terimsedâ” (2017, s. 85) şeklinde okuyup dizin kısmında da madde başı olarak değerlendirdiği “terimsedâ”yı soru işaretleriyle karşılamıştır (2017, s. 392^b). Anlaşamadığı belli olan terim için en azından bir öneri olarak kabul edilecek görüşümüz var. Geçtiği bağlama göre bir kiriş çeşidinden bahsedildiği belli olan terimi, *veter-i müsedda* şeklinde okuyup yorumlamanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Tamlamada, kiriş anlamına gelen ilk kelimedenden şüphemiz olmasa da ikincisi için aynı şeyi söylemekte güçlük çekiyoruz. Belki *Lexicon*'un tanıklığında *bir kiriş üretim tezgâhı* olarak düşünüp bir ihtimal, *tezgâhta üretilen ipekten kiriş* şeklinde değerlendirebiliriz; çünkü hayat şartları gereği her zaman kiriş için özel bir tezgâh bulmak gücü ve daha özenli işçilik esnasında belki de ekâbirden biri için yapılan özel üretim yaylarına takılacak kirişlerin yapımında, kirişin kalitesini artırmak için özel bir tezgâh kullanılıyordu:

Veter, a bow-string, the string of an archery bow (Lexicon, 1987, s. 2126^b)

String of bow (Steingass, 1963, s. 1455^b)

Bogensehne (Zenker, 1876, II, s. 928^c)

Musedda, fem. مسدات (Warp) arranged on a loom (Lexicon, 1987, s. 1853^b) > *Misdât* مسدات , warp-beam of a loom (Lexicon, 1987, s. 1853a).

2.13. Dügül دُكُول

[< Far. *duvil*]: Atış öncesinde kemankeşin kendi fizikî yapısı ve tercih ettiği atış tekniğine göre, kullandığı yayın gez yerini, yani oku kirişte takacağı noktayı doğru belirlemesi atışın etkili olabilmesi için olmazsa olmazdır. Tıpkı modern silahlardaki sıfırlama ayarına benzer şekilde ayarlama atışlarıyla yayın gez yeri tayin edilir ki, atış istenilen düzeyde olsun.

İşte öncelikle belirlenen bu gez yerini göstermeye yönelik akabindeyse atışlar sırasında hem kirişin zedelenip kopmasını önlemek hem de okun gezindeki boşlukları doldurup daha etkili atışların yapılabilmesini sağlamak için kirişte okun gezildiği, takıldığı yere sarılan ipek bağcık ve ayrıca, ihtiyaç hâlinde bağlandığı yerden çözülerek menzil atışları öncesi havanın uygun olup olmadığını kontrol etmek, rüzgârın yönünü tayin etmek için kullanılan ipek bağcık.

... merhûm Şeyhü'l-meydân Üsküdarî biñ yüzci Hâfız Efendi bizüm sırrımız yalnız ifâdede olmayup be-her etvârda hattâ belki çileye **dügül** şarmakda dahı sırr vardır dedüğü gibi... (İÜ. T. 6891, vr. 106b/7) ... hevâ -yı zemîne hevâ -yı âsmân muhâlif ise tîr yürüdür hevâ degüldür lüleden çıkan duhân ile de baqarlar hevâ -yı yıldırır ise ammâ hevânuy şâfiyyetin fark étmez serî 'ü 'z-zevâl olmağla mahv olunca şâfca hevâ ya teşâdüf êderse hevâ şâf zann olnur **dügül** ile de bakılır bir miqdâr **dügüli** uzadup şalvêrildükde rüzgâr düz düz getirürse pek muvâfık hevâ -yı tîr olup burup yâhüd kabardursa eyyâm-ı muvâfık degüldür... (İÜ. T. 6891, vr. 83b/3-4); ... atış yayı ise bir kaç gez atup gez yerin bulup ol yere **dügül** şaralar puta yayı ise dahı gez yerin bulup **dügül** şaralar gez yeri bulunmak mühim işdür uşul-i remyden tahtîr êtmışlerdür gez yeri bulunmadukça ok atılmaz... (Emîrî 914, vr. 19b/15; TSMK 1471, vr. 28a/13-14) ... çilenün gez yerin buldukda ol yere **dügül** şaralar mühimdür... (Emîrî 914, vr. 31b/5; TSMK 1471, vr. 44b/2) ... menzile durdukda rüzgârı muvâfakatı lâzımdur ammâ mahtlût olmaya şâf ola düz ola hattâ biraz **dügül** koyuvêriler rüzgâr ol **dügüli** hevâlanarak düz getirüdüde atıcı hevâ 'ulvîdür dëyü remy-i 'ulvîye ya 'nî menzile ok atarlar... (Emîrî 914, vr. 43a/12-13).

Bu terim, *Telhîs*'de doğru okunmuş ancak yanlış bir karşılık verilmiştir. *KR*'nin Emîrî 914 nüshasını yayıma hazırlayan Uçar ise vr. 19b/15 ve vr. 31b/5'te geçtiği yerlerdeki istinsah hatasını fark edemeyip “gügül” olarak okuyarak dizinde “ipek, ipek kozası” anlamlarını vermiştir (2013, s. 52, 68, 245^b); yazmanın elimizdeki diğer nüshası TSMK 1417 vr. 28a/13-14 ve vr. 44b/2' deki aynı pasajlarda *dügül* olarak doğru yazımı tespit edebildiğimiz için *gügül* yazımının bir istinsah hatası olduğu kesindir. Devamında vr. 43a/12-13'te geçtiğindeyse “dügül” olarak doğru okuyup dizin kısmındaysa tıpkı *Telhîs*'te verildiği gibi “elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur, kepek” (2013, s. 206^a) anlamını vererek -bizim anlayabildiğimiz kadarıyla- *dügül*'ü, Türkçe *düğü* kelimesiyle ilişkilendirmiştir. *Düğü* için *Kubbealtı*'nda verilen anlam “elendikten sonra geriye kalan en ufak taneli bulgur” (2020, I, s. 787^a) şeklinde olup Uçar'ın verdiği anlam ile uyuyor. Ayrıca, *Telhîs*'in Latin harflerine aktarılan kısmında terimin anlaşılmadığının bir göstergesi olarak dipnot düşülüp “Tarama Sözlüğü'nde tomurcuk anlamına geldiği belirtilmektedir” (2010, s. 310) şeklinde açıklama yapılmış, günümüz Türkçesine çeviri kısmına baktığımızda da “... Dügül yani kepek ile de bakılır. Biraz kepeği uzatıp saliverince rüzgâr düz olarak getirirse çok uygun ok havası var demektir...” (2010, s. 95) şeklinde yapılan çeviriyle terim burada da kepek ile karşılanmıştır. Burada bahsi geçen kepek'in bizim tespit edemediğimiz başka bir anlamı yoksa bu karşılık kabul edilemez. Bu terimin aslında bambaşka bir anlamı olduğunu muhtevası açısından önemli bilgiler ihtiva eden *İrşâdü'r-Rumat* yazmasından tanıklayabiliyoruz:

... **dügül** ki çillede gez yerine şarılır şarılmasında bir kâ 'ide yokdur lâkin ekâerî muşamma 'nun 'aksine şararlar gâyet sıkı şarılmağ lâzımdur ve çok şarılmayup beyâz mûm ile mûmlanur çok şarıldığı şürette okun gezini şikest eyler ba 'zî kimseler gezden çıkma 'illetinün **dügül** azlığından zan êdüp **dügüli** çok şarar gene gezden çıktuğın mâ 'adâ okun gezini dahı şikest eyler şâhib-i şaşt pehlevân hiç **dügül** şarmadan atmağa kâdirdür ... (TSMK 626, vr. 14b/8, 13, 15) ... **dügüli** az şara haddinden ziyâde ince çilleye çok **dügül** şarılsa gezden çıkma hâşıl olur dediler... (TSMK 626, vr. 22a/8).”

Ayrıca, Âşirefendizâde'de Farsça *duvîl*'den galat olduğu için Türkçe *düğü* ile ilişkilendirilmesinin mümkün olmadığını ve doğrudan okçulukla ilgili bir kullanım alanı olduğunu tespit edebiliyoruz:

“Ekâerî tîr-endâzân isti 'mâl eyledikleri hâm ibrişim kozasının ismi. Fârsîde zamm-ı dâl ve kesr ü medd-i vâv ile *duvîl*'den gâlat olup 'Arabîde feth-i fâ ve lâm ve sükün-ı yâ ve kâf ile *faýlak* dërler (Âşirefendizâde, 2018, s. 254)

Duvîl, coarse silk from a cocoon, in which two silkworms were enclosed (Steingass, 1963, s. 547^b)

Hâm ibrişim ki henüz kurttan ayrılmış, daha sarılmamış ola (Şu'ürî, 2019, II, s. 1873^b).

Sonuç

Yukarıda ok ve yay kavram alanları içinde yeniden okuyup yorumladığımız toplam 26 terim için bir tek ülkümüz vardı o da *anlayabilmek*. Bizden önce yazmalar üzerine yapılan çalışmalar sayesinde doktora çalışmalarımız çok daha hızlı ilerlediği gibi bu yazımızı da hazırlayabildik. Bunlar için müteşekkirimiz. Çeşitli yöntemlerle ve amaçlarla hazırlanarak okçuluk literatürünü oluşturan yazmalar ve yayımları içinden özellikle yukardakileri değerlendirmeye almamızın temel sebebiyse sahip oldukları zengin terminolojik söz varlıklarıyla çalışmamızda en çok yararlandığımız kaynaklar olmalarındandır. Gerek yazmalar üzerine yapılan yayımlardaki maddî hataların gerekse de yazmalara ilişkin noksanlıkların nedenleriyle ilgili şunlar söylenebilir:

İlk ve belki de ana sebep, son derece basit kabul edilse de yazmalara nüfuz edemeden yapılan dikkatsizce ve bağlamdan kopuk okumalarıdır ki Arap harfli metinler, bunun için çok elverişlidir. Yayınlar hangi seviyede hazırlanırsa hazırlansın hataların var olmasının ilk nedeni bizce bu dikkatsizliktir. Akabinde, el yazısı stillerinin zorluğu ve zaten terim olarak değerlendirilen kelimelerin son derece az geçmesi, gerek yazım şekli olarak gerekse muhtemel anlamlarıyla ve yazmalardaki imlâlarıyla kelimeyi tanı(ya)mamak, geçtiği bağlama dikkat etmeden ilk akla gelen şekliyle değerlendirip ihtimalleri göz ardı etmek birleştiğinde hatalar, kaçınılmaz olmuştur. Aslında Arap harfli metinlerin imlâ sorunlarının yarattığı anlam kargaşasından, yazdıklarından yüzlerce yıl sonra bambaşka kültürel şartlarda yaşayan yalnızca bizler değil; zamanında doğrudan bu yazmaların kaleme alındığı kültüre mensup olanlar da yakınmışlardır. Meşhur şair Fuzûlî'nin kâtiplerin yazım

yanlışlarını yermek için divanın girişinde yer verdiği şu kıt'a yazımız boyunca en çok üzerinde durduğumuz nokta veya harf eksikliklerinden ya da fazlalıklarından kaynaklanan bambaşka anlam sorunlarının bir özeti gibidir:

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin

Ki fesâd-ı rakamı sûrumuz (سور) şûr (شور) eyler

Gâh bir harf sukûtiyle kılar nâdir'i (نادر) nâr (نار)

Gâh bir nokta kusûriyle göz'ü (كوز) kör (كور) eyler (Hak Dini Kur'an Dili 2021, I, s. 89)

“O yazısı kötü kâtibin eli kurusun ki yazısının bozukluğuyla şölenimizi eğlencemizi (sûr (سور), kaosa kargaşaya (şûr (شور) çevirir; kâh bir harfin eksiliğiyle az bulunan kıymetliyi, yakar yok eder kâh bir nokta eksiliğiyle gören gözü (كوز) kör (كور) eder.”****

Yazmaların kendisinde olan bu imlâ noksanlarıyla birlikte, bu yazmaları bilimsel ölçütlerde yayıma hazırlayanların da ilk etapta asıl odak noktaları ilgili terimler olmadığından ele aldıkları yazmalar temelinde hatta başka nüshaları olsa bile mukayeseli okumalarla *metin onarımına* gitmemeleri de hatalı aktarımlara sebep olmuştur.

Yazmaların aslında olan hatalı yazımlar içinse ilk neden müstensihlerin/mütercimlerin iyi birer eğitime sahip olmamaları söylenebilir. En azından okçuluk konulu geniş külliyat için Osmanlıca yazma becerisinin son derece özensiz olduğunu görebiliyoruz. Bununla beraber, incelediğimiz terimler Arapça ağırlıklı olmakla birlikte farklı dillerden alıntı olduklarından, belki de o zaman için bile artık bu kelimeler, bir nevi *arkaik* kimlik kazanmışlardı ve son derece nadir kullanılmaktaydılar hatta yüksek ihtimalle o zamanlar için de müellif / mütercim ya da müstensihlerin asıl odak noktaları bu özel kelimeler hiç olmadı. Onlar daha çok, pratikte işe yarayacak konulara önem verdiler. Mesela, değişen ok ve yay yapım yöntemleri, değişen malzeme çeşitliliği, atış tekniklerindeki farklılıklar ve gelişmeler, değişen ölçüler, malzeme ağırlıkları vs. konuları pekâlâ kendilerinden öncekilerle mukayeseli olarak ele alıp değerlendirmeyi ihmal etmemişlerdir. Terimler söz konusu olduğundaysa *askerî terminolojiye* de vâkıf olamamanın verdiği eksikliğin etkisiyle çoğu yazmada bir diğerinden hatalı imlâyla olduğu gibi aktarıldıkları görülmektedir. Yani, kopyaladıkları yazmalarda nasılsa ya da o an için bunları nasıl duyup telaffuz edebiliyorlarsa o şekilde yazmışlardır. Özetle bugünün tabiriyle diyecek olursak kritik yapma gereği duymadan bir *kopyala-yapıştır* süreciyle hatalı yazımları devam ettirmişlerdir.

Farklı yüzyıllara ait, farklı kimselerin elinden çıkmış yazmaları, bizden önce yoğun emekler sarf edilerek başka gözlerce temel bilimsel ölçütler çerçevesinde hazırlanmış yayımlarıyla yaptığımız mukayeseli ve çapraz okumalar neticesinde tespit ettiğimiz hataları, *anlayabildiğimiz* kadarıyla kaynaklar ışığında yeniden okuyup yorumladık. Tüm bunlardan sonra söylenebilecek son şey, dönem metinlerinden sağlıklı ve tutarlı sonuçlar elde edebilmek için ihtiyaç hâlinde üzerinde çalışılan yazmanın dönemine uygun sözlükleri kullanmaktan çekinmeyerek mukayeseli okumalarla metin onarımını yapmanın elzem olduğudur.

Kısaltmalar

Ahterî	Ahterî-yi Kebir (Kırkkılıç, H. A. & Sancak, Y., 2017)
Ar.	Arapça
Âşîrefendizâde	Ed-dürerü'l-Müntehabâti'l-Mensûre Fî Islâhı'l-Galatâti'l-Meşhûre (Yılmaz, Y., 2018)
Emîrî	Ali Emîrî Millet Kütüphanesi
ETDES	Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (Eren, H., 2020)
Far.	Farsça
Hasîb	Tuhfetü'l-Hasîb
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
Johnson	Dictionary Persian, Arabic, and English (Johnson, F. 1852)
Kâmûs	Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi (Koç, M. & Tanrıverdi, E., 2013)
Katı	Burhân-ı Katı (Öztürk, M. & Örs, D., 2009)
Kubbealtı	Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Ayverdi, İ., 2020)
Lessing	Moğolca-Türkçe Sözlük (Lessing, F. D., 2017)
Lexicon	A Turkish and English Lexicon (Redhouse, S. J. W., 1987)
LL	Lehçetü'l-Lûgat (Kırkkılıç, H. A., 1999)
Moğ.	Moğolca
Osm.	Osmanlıca
Steingass	A comprehensive Persian-English Dictionary (Steingass, F., 1963)
Şu'ûrî	Ferheng-i Şu'ûrî (Yılmaz, O., 2019)
T.	Türkçe
TETTL	Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (Tietze, A., 2016)
Tr.	Türkçe

**** Serbest çeviri tarafımızca yapılmıştır.

TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Tulum	17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı (Tulum, M., 2011)
TY	Türkçe Yazmalar
Vankulu	Vankulu Lügati (Koç, M. & Tanrıverdi, E., 2014)
vr.	Varak
Y	Yazmalar
Yun.	Yunanca
Zenker	Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch I-II (Zenker, J. T.,1862; Zenker, J. T.,1876)

Kaynakça

- Akça, İ. (2019). Osmanlı okçuluğuna dair yazma eser kültürü. A. Uçar (Ed.). *Nişangâh-ı İstanbul* içinde (s. 274-303). İstanbul: Gürsoy Grup Kültür Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2020). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III* (5. bs.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Azbay, E. (2019). XVII. yüzyıldan bir okçuluk kitabı: hâzâ Kitâb-ı Kavsnâme ve okçuluk terimleri. *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 191-211. <https://doi.org/10.20427/turkiyat.514551>
- Azbay, E. (2020). *Kavsnâme Dervâzî'nin Okçuluk Kitabı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Çavuşoğlu, A. (2019). *Kühü'l-Ahbâr*. Ankara: TTK Yayınları.
- Doğru, R. S. (2021). *Kevserü'l-Hayât Geyveli Hüseyin Efendi'nin Okçuluk Rehberi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Egüz, E. (2011). Telhîs-i Resâilât-ı Rumât'ta geçen okçuluk terimleri ve adetleri üzerine. *III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, 389-412. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/26089831>
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)* (Ş. H. Akalın, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, A. & Çetin, A. (2015). *İslambol Okçuları*. Ankara: Astana Yayınları.
- İnan, M. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda okçuluk sporu ve temel teknikleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Johnson, F. (1852). *Dictionary Persian, Arabic, and English*. London: W. M. Watts.
- Karasu, S. (2020). *Çukadâr-ı şehriyârî kemânkeş Ahmed'in İrşâdü'r-Rumât adlı eseri transkripsiyon ve değerlendirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.
- Kesimli, K. R. (2017). *Kavsnâme: inceleme-metin-dizin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kırkılıç, H. A. (1999). *Lehçetü'l-Lügat*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kırkılıç, H. A. & Sancak, Y. (2017). *Ahterî-yi Kebir*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, M. & Tanrıverdi, E. (2013). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi I-VI*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Koç, M. & Tanrıverdi, E. (2014). *Vankulu Lügati*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Köksal, A. C. & Kaya, M. (2021). *Hak Dini Kur'an Dili I*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. (G. Karaağaç, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ölçücü, H. Ç. (2014). *Tuhfetü'l-Hasîb (inceleme-metin-dizin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Ölçücü, H. Ç. (2020). Tuhfetü'l-Hasîb'de geçen okçuluk terimleri üzerine. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 73-80. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad/issue/54835/731203>
- Özkan, F. H. (2011). Kühü'l-Ahbâr'da osmanlı okçuluğu. *Türk Kültürü*, 4, 223-238.
- Öztürk, M. & Örs, Derya (2009). *Burhân-ı Katı*. İstanbul: TDK Yayınları
- Redhouse, S. J. W. (1987). *A Turkish and English Lexicon* (2. bs.). Beirut.
- Steingass, F. (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary* (5. bs.). London: Routledge.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati I, III* (S. Tezcan, Haz.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tietze, A. & Tekin, T. (1994). Tarama sözlüğü üzerine bazı açıklamalar II. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 159-169. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44535/552520>
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uçar, İ. (2013). *Kavâidü'r-Remy inceleme-metin-gramatikal dizin*. Ankara: Mucize Yayınları.
- Uçar, İ. & Akyıldız, S. (2020). Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-ı Rumât adlı eserinde geçen okçuluk terimleri üzerine. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 80, 117-138. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43817>
- Uçar, İ. (2022). Osmanlı döneminde okçuluk alanında yapılan çalışmalar ve okçuluk terimleri. *Universal Journal of History and Culture*, 4 (2), 130-141. <https://doi.org/10.52613/ujhc.1166339>
- Yavuz, K. & Canatar, M. (2010). *Okçuluk kitabı Telhîs-i Resâilât-ı Rumât*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yılmaz, O. (2019). *Ferheng-i Şu'ûri I-IV*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.

- Yılmaz, S. (2020). *Osmanlı Türkçesiyle yazılmış okçuluk ve atıcılık mecmuası (Hüsrev Paşa 816) metin ve gramer incelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, Y. (2018). *Âşirefendizâde Mehmed Hafîd Ed-Dürerü'l-Müntehabâti'l-Mensûre Fî Islâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yücel, Ü. (2015). *Türk Okçuluğu* (2. bs.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yüksel, İ. A. (2017). *Bahtiyarzâde Okçuluk Risâlesi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Zenker, J. T. (1862). *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, I. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
- Zenker, J. T. (1876). *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, II. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann